Шиманович Г.М.

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОНОМІНАЦІЙ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Відтворення мовної картини світу є одним із актуальних напрямків когнітивної лінгвістики (А.Д. Бєлова, М.М. Болдирєв, А. Вежбицька). Дослідження присвячено вивченню семантичних і лінгвокогнітивних особливостей етнономінацій, які складають певний сегмент мовної картини світу. Вивчення семантики етнономінацій сучасної англійської мови сприяє виявленню уявлень, що існують у носіїв англійської мови щодо чужих народів, і зафіксовані у лексичній системі сучасної англійської мови.

Актуальність теми визначається загальною спрямованістю низки сучасних лінгвістичних досліджень на висвітлення особливостей представлення знань мовними засобами, а саме – тенденцією до вивчення проблем семантики. **Об'єктом** дослідження виступили етнономінації сучасної англійської мови.

Метою роботи є виявлення семантичних і когнітивних особливостей етнономінацій сучасної англійської мови. Досягнення поставленої мети зумовило використання **методів** семантичного аналізу для вивчення семантичних характеристик етнономінацій, методики компонентного аналізу, методу концептуального аналізу та методу аналізу словникових дефініцій.

Кожен етнос розглядає довкілля крізь призму свого менталітету. У лексичній системі відбивається суб'єктивний образ довкілля, осмислений етнічною свідомістю. Для лексичної системи характерною є етнічна вмотивованість виникнення назви, яка відповідає специфіці культурних традицій [1, с. 53]. Отже, вибір та використання етнономінацій у процесі міжетнічного спілкування залежить від упереджень та стереотипних установок стосовно інших народів [2, с. 1].

Для позначення людей за національною ознакою в лінгвістиці використовується цілий ряд різноманітних лексичних одиниць. При цьому дослідники зазвичай не розрізняють назви осіб за етнічними характеристиками та назви, що позначають осіб за місцем народження чи проживання. Однак існують загальновизнані терміни (етноніми, катойконіми та хороніми), які розмежовують подібні одиниці залежно від об'єкта номінації [3, с. 551]. На відміну від етнонімів, **катойконіми** позначають людей за місцем проживання, за населеним пунктом [4, с. 6], а не за національністю чи державною належністю. Не менш важливим є виокремлення поняття та терміна на позначення обмеженої населеної території та її назви – **хоронімів** [4, с. 9]. Здебільшого етноніми є похідними від назв країн, тобто хоронімів.

Етнонім як родове, загальне поняття має специфічний зміст. Якщо розглядати буквальне значення, то цей термін може позначати лише певний етнос, наприклад, *Russians, Czechs, Poles* [5]. Сучасні назви етнонімічного характеру зазвичай позначають наднаціональні, етнічно змішані, адміністративно–політичні людські спільноти, наприклад, *British* та *Englishmen* (*Angles, Welsh, Scots, Irish*). Постає питання про доцільність застосування терміна "етнонім" до суперетнічих єдностей, наприклад, *Slavs*, *Romans, Germans*, чи етнополітичних організмів, що складаються з різних національних груп, наприклад, *Indians, Belgians, Jamaican* [6]. Таке використання етнонімів на позначення не завжди моноетнічних спільнот та єдностей викликає у етнологів певне заперечення. З лінгвістичної ж точки зору таке об'єднання подібних назв етнонімічного характеру є виправданим і вже закріпилося у відповідній літературі [7, с. 12].

Значна кількість етнонімів з'явилася в результаті утворення нових держав, наприклад, *Congolese, Cypriot, Kuwaiti, Saudi Arabian, Singaporean*, *Moldovan, Armenian, Belorussian, Bosnian, Croatian, Georgian, Macedonian* [6].

При розгляді терміну етнонім як родового поняття обгрунтованим є його застосування до будь–якої назви етносу. Адже сам термін етнонім загалом не вказує на напрямок номінації – від самого народу чи інших спільнот. Форми та типи етнічної номінації, ознаки, яким наділяється перевага при утворенні назви, залежать від того, хто користується тим чи іншим етнонімом – сам народ чи сусідні спільноти. Маючи для номінації необмежену кількість різних характерних ознак, для самоназивання обирається одна, найбільш загальна ознака. З іншого боку, назва, що дається чужому етносу, містить розрізнюючу ознаку протиставлення, зумовлену опозицією "свій – чужий" [4, с. 26]. Ця опозиція належить до низки найважливіших, позаяк структурує світ, суспільство, відіграє суттєву роль у вивченні та моделюванні групи номінацій особи, у ролі яких виступають і номінації людей за національною ознакою. Подібні ментальні опозиції мають онтологічне коріння. В індивідуальній, повсякденній свідомості простежується тенденція до ототожнення "свого" або з емотивно нейтральною нормою, або з позитивною оцінкою. "Чуже", у свою чергу, здебільшого оцінюється нейтрально чи негативно [8, с. 97].

Наприклад, власне ім'я *Paddy* (від *Patrick*), що уособлює типового сільського ірландця, вживається самими ірландцями та демонструє позитивне ставлення до представників даного етносу як до "своїх". Ззовні на позначення ірландців з позиції "чужі" використовуються антропоніми *Mick* та *Mike* (від популярного у ірландців імені *Michael*) з негативним конотативним компонентом в семантиці етнонімів. Модель "власне ім'я – етнічне прізвисько" використовується в сучасній англійській мові також для позначення росіянина – *Ivan*; німця – *Otto*; єврея – *Moses*. Такі власні імена мають репрезентативний, узагальнюючий характер. Етнічні прізвиська, створені на основі власних імен, поєднують ознаки як онімів, так і апелятивів. Подібні власні імена зазнають неповної апелятивації та вживаються для позначення нового денотату (а саме – етносу) за рахунок зміни або розширення значення антропоніму [2, с. 9], наприклад, *Fritz, Heinie* – німець, *Ivan Ivanovich* – росіянин, *Abie, Ikie*, *Heimie* – єврей; *Antonio, Tony* – італієць; *Fred, Roy* – австралієць. Етноніми–

прізвиська, що походять від антропонімів, містять певну національно-культурну інформацію, а семантика цих онімів містить суб'єктивне ставлення до етносу-референта.

Етнономінації образного характеру, які вказують на зовнішність, расові відмінності, соціокультурні властивості, спосіб життя, гастрономічні уподобання представників чужого народу, створюються за допомогою переосмислення значення лексичної одиниці на підставі метафоричного та метонімічного переносів. Прикладом етнономінацій, створених шляхом метафоричного переноса, є зооморфні метафори, наприклад, *bug* (для позначення ірландця); *goose* (для позначення єврея).

Серед неофіційних етнономінацій представників "чужих" народів у сучасній англійській мові використовуються метонімічні переноси, наприклад, *squarehead* – німець; *camel-jammer* – араб; *mushroom-pickers* – чехи, *spic/spick* – мексиканець та інші.

Самоназивання ніколи не буває випадковим, воно соціально та історично зумовлене. Говорячи про зовнішні етноніми, слід зазначити, що вони можуть мати і випадковий характер. При цьому за основу номінації береться певна зовнішня ознака чи суб'єктивна оцінка етносу, його способу життя, соціального чи політичного устрою, історичного та духовного розвитку. Останні містять в собі негативно марковані характеристики. Ці одиниці є результатом суб'єктивного сприйняття, наприклад, *green nigger* – ірландець; *moustache Pete, spaghetty bender* – італієць. Такий тип етнічної номінації, виділення та різке протиставлення певної, не завжди зрозумілої чи незвичної ознаки, наближає подібні назви до образливих прізвиськ. Основою виникнення зовнішніх етнонімів з різко негативною оцінкою етносу-адресата може бути звинувачення в порушенні ним норм соціально–культурної поведінки, нехтуванні культурними цінностями, властивими іншим спільнотам.

Суб'єктивна природа людського світосприйняття й мислення та, зокрема, суб'єктивний аспект міжетнічних стосунків у соціумі зумовлює появу такої специфічної групи етнонімів, як етнофобізми. Якщо під етнонімом ми розуміємо ті соціально марковані одиниці, семантика яких виражає нейтральне або навіть позитивне ставлення до певного етносу, то етнофобізми – це ономастичні одиниці, які є принизливими, образливими позначеннями тих чи інших етнічних груп. Їх виникнення зумовлене цілою низкою соціальних чинників, серед яких найбільш впливовими є етнічні упередження. Етноніми чи етнофобізми виступають формами оцінки своїх і чужих, символами, які входять до складу етнічних портретів та автопортретів [9, 23]. Так, на позначення афроамериканців, що досягли певного успіху, використовуються такі лексичні одиниці як, наприклад, *firsts, Jackie Robinson*, щодо представників Сходу – *ricer, slope* [6]. Автоетноніми *apple* (*red on the outside, white inside), Uncle Tomahawk* [6] поширені серед індіанців Америки. Вони характеризують представників одного племені як підлеглих чи підлабузників.

Співіснування різних расових та етнічних груп і тим самим співіснування різних культур (multiculturalism) – характерна риса англомовних країн. Це особливо стосується американського суспільства, унікальність якого, зазначає Б.М. Ажнюк, "полягає в тому, що воно сформувалося в націю без єдиної етнічної основи" [10, 186]. У 1860 році, наприклад, у США існувало лише три "расово–етнічні" категорії, які враховувалися під час переписі населення (white, black, quadroon), тоді як в кінці XX століття таких категорій вже більше 30. Зміни в расово–етнічній характеристиці населення США спричинили, зокрема, виникнення поняття "меншини, яка складає більшість населення (на певній території)" – *majority minority*. Етнічні меншини становлять більшість населення у таких штатах, як Каліфорнія, Нью–Мексико, у місті Вашингтон. Нова демографічна складова частина: "іспанська меншість" (*hispanic minority*) виходить нині на перший план, що демонструють чисельні лексичні одиниці, які позначають тих, хто належить до іспанської складової частини, наприклад, *grease–ball* – (derog.) a foreigner, esp. one of Mediterranean or Latin America; *guinea* also *ginny*, *guinny* – (derog.) an immigrant of Italian or Spanish origin; *dago* – (derog.) a foreigner, esp. a Spaniard, Portuguese, or Italian; *ginzo* – (derog.) a person of Italian extraction) [11]. Серед молодих американців окремо стали виділяти людей латиноамериканського походження; для їхнього позначення виникло словосполучення *Generation Ñ* (*Ñ* – літера іспанського алфавіту), а неологізм *Ñ* став позначати представника такої молоді.

Як тільки завдяки комплексній політиці розширилися можливості імміграції кваліфікованих робітників, відразу стала рости азіатська імміграція. З 70–х років XX століття легальна імміграція з Азії в два рази перевищувала за чисельністю потік із Європи, що віддзеркалюють такі лексичні одиниці, наприклад, *hapa* – an American who has some family members who originally came from Asia; *Amerasian* – a person of a mixed US and Asian parentage; *gook* – derog. a foreigner; spec. a coloured person from E. Asia; *Paki* – derog. an immigrant from Pakistan [12]. Сьогодні європейська імміграція поступається мексиканській і значно менш всієї латиноамериканської імміграції (*wetback* – an illegal immigrant from Mexico to the US; hence, any illegal immigrant [11]. Для позначення іммігрантів в англійській мові виникли нові номінативні одиниці, наприклад, *bohunk* – an immigrant from central or south–eastern Europe, esp. one of inferior class; *hunk/hunkey/hunkie/hunky* – (derog.) an immirant to the United States from east–central Europe; *Polack* – derog. a Polish immigrant; *homey (homie)* – a British immigrant, esp. one newly arrived, *Limey* – a British immigrant, *turkey* – an Irish immigrant in the US; *wog* – (derog. and offensive) a foreigner, esp. a non–White one; *overstayer* – a foreign national who stays in a country for longer than he or she is entitled [13].

Виникає все більше приміських районів, заселених, головним чином, іммігрантами, які в той же час підтримують сильні зв'язки зі своїми рідними країнами (це особливо стосується іммігрантів з Мексики та інших країн Латинської Америки). Такі передмістя здобули назву *transnational suburbs*.

Слід зазначити, що наповнення прототипу *immigrant* відбулося за 3 напрямками: 1) причини появи іммігрантів; 2) нелегальність їхнього перебування і, як наслідок, тяжкі умови праці; 3) етнічна класифікація іммігрантів, яка представлена найбільшою групою одиниць. Одиниці, які представляють цей прототип, відзначаються темпоральними характеристиками, наприклад, *boat people* – ті,хто прибув нещодавно й нелега-

льно; одиниці, які належать до етнічної класифікації людини, не мають темпоральної характеристики, але все одно вказують на статус людини як іммігранта в минулому.

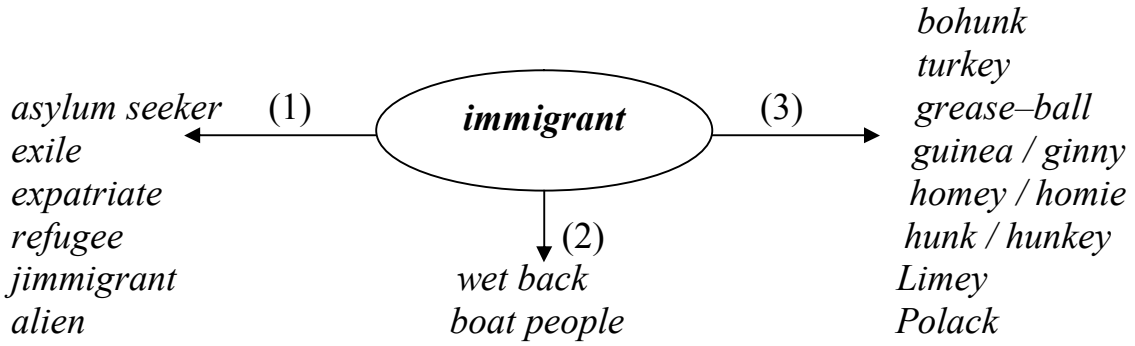

Міграційні потоки зазнали радикальної трансформації, яка має своїм наслідком прогресуючі зміни етнічного складу американського населення. Проблема ідентифікації торкнулася і меншин, до яких належать в західному суспільстві африканці. Вони помітно відрізнялись від більшості корінних жителів у силу зовнішних, соціальних, культурних, психологічних особливостей. Ця самобутність, унікальність, несхожість на інших визначалась як "чужерідність". У західних країнах ні значне збільшення матеріального благополуччя, ні значне послаблення класових ідеологічних конфліктів не призводить до загальної гармонії на основі спільних цінностей. У цілому благополучні суспільства не можуть позбавитися маргинальних груп, які стають більш діючими і активними і, залишаючись в меншості, впливають на ситуацію загалом. Расова проблема у Сполучених Штатах нібито пішла в небуття. Зараз непристойно в Америці проголошувати якісь расистські почуття з боку білих по відношенню до кольорових. Але продовжують виникати численні образливі номінації для темношкірого населення, які відбивають расово–етнічну дискримінацію, наприклад, *dinge*, *jit, jig, jigaboo / jiggabo*, *jungle bunny, blackamoor, kink/kinky, boogie, jazzbo, coon*, *nig–nog, houtie, terr, wooly–head, black velvet, Af, Sambo, schvartze(r), shine, sooty, nigra/nigrah, nigger, spearchucker* (derogatory terms for Black people); *Uncle Tom, Thomas* – derogatory terms for black people considered to be servile [6].

Найбільш впливовою етнічною групою в США є протестанти англо-саксонського походження – *WASP*. Перша умова, яка міститься в цій абревіатурі – це білий колір шкіри. Розвиток семантики окремих номінацій у зв'язку з цим виявляється тісно пов'язаним з самим сприйняттям навколишнього світу. Так, вже само найменування *blacks*, *whites* для носіїв цієї культури означає відповідний соціальний статус. Лексеми *white* і *black* є лексичними еквівалентами понять, не біологічно детермінованих, а, скоріше, культурно зумовлених. Намагання замінити в мові слово *black*, яке найчастіше вживається з негативною конотацією, спричинило появу ряда евфемізмів. Прагнення завуалювати негативну сутність такого явища, як расова дискримінація, призвело до появи евфемізмів *non–white, coloured, member.* Лексема *white* в сполученні з *nigger* утворює нову номінацію – оксюморон *white nigger* – a term of contempt for a white man [12]. Дерогативне значення мають словосполучення: *pork chop* – an American Black who accepts a position of inferiority to Whites; *pink–chaser* – a Black person who deliberately cultivates friendship with White people; *Oreo* – a Black despised (esp. by other Blacks) for appearing or seeking to integrate with the White establishment [12], *coconut* or *coconut head* – a black person who adopts white cultural characteristics (метафора грунтується на порівнянні зовнішньої темної шкаралупи кокоса і його білого нутра) [13], яке показує негативне ставлення чорношкірого населення до тих із них, хто готовий примиритися з панівним становищем білих.

У мові негритянського населення в останні десятиріччя утворився синонімічний ряд лексичних одиниць, які використовуються для номінації білої людини, наприклад, *whitie, paddy, ofay, grey, kelch, Jumble, Mr Charlie, honky/honkie, pale–face, jeff* [6]. Усі ці лексичні одиниці мають значення – „*a white man*" і маркові негативною конотацією. У мовленні темношкірого населення спостерігається розширення значення лексичної одиниці *brother* (Afro–American use) – a fellow black [5]. У даному випадку усувається диференціальна сема "кровна спорідненість за батьком та матір'ю" і зберігаються семи "чоловіча стать" і "плем'яна спільність".

Стереотипи сприйняття осіб інших національностей віддзеркалюються у мові у вигляді своєрідного лексичного поля ксенофобії. Слова, які складають це поле, з'являлися в англійській мові у великій кількості, починаючи з XIX століття. Багато з цих лексичних одиниць є породженням численних війн XX століття. Екстралінгвістична реальність пояснює той факт, що більшість лексичних одиниць, які складають поле ксенофобії, є дерогативно маркованими.

Як приклади таких дерогативномаркованих етнономінації можна навести: *Abo* – an Aboriginal; *bohunk* – a Hungarian; *bog–trotter* – disparaging term for an Irishman; *harp* – an Irish person; *Turk* – derog. a person of Irish birth or descent; *Taffy* – (defensive) – a Welsh person, esp. a man; *Eyetie, Eyeto, Eyetye*, *spaghetti, macaroni* – (derog. and offensive) an Italian; *spic* – (derog. and offensive) a Spanish–speaking person from Central or South America or the Caribbean; *shonk, Jew boy, four–by–two; shonicker, kike, Hymie, Yahudi, Yid* – (derog.) – a Jew; *yekke/Yekkie* – (derog. and offensive) a German Jew; *sausage* – a German; *Kraut, Hun, Boche, Jerry or Gerry* – (derog.) a German, esp. a German soldier; *sale Boche* – a French term of abuse for a German; *Dutchy/Dutchee/Dutchie* – (derog.) a Dutch or German person; *red–skin* – a word for a Native American, that is now considered to be offensive; *gringo* – (derog.) an English person or Anglo–American; *slant–eye* – (derog. and

offensive) an Asian; *little people* – (derog.) – Asian people; *slope/slopy/slopehead* – (derog. and offensive) an Asian; spec. a Vietnamese; *dink* – (derog.) a Vietnamese person; *Nip* – (derog. and offensive) Japanese; *Pong, chow, Chink/Chinkey/Chinky* – (derog. and offensive) a Chinese person; *roundeye* – a European person; *pea–soup* – a French Canadian; *Frenchy/Frenchie, Canuck* – (derog.) a French person or French Canadian; *frog/Frog* (derog.) – a French person; *Aussie* – an Australian [6] тощо.

Аналіз словника сленгу *Oxford Dictionary of Modern Slang* свідчить про те, що найпоширенішими в полі ксенофобії у сучасній англійській мові є лексичні одиниці та сполучення, пов'язані з німцями, євреями, та особами азіатського походження. Тільки поодинокі слова зустрічаються для позначення представників інших націй. Такий факт означає, що контакти з цими націями не були масовими й англосакси не відчували загрози своїй безпеці з боку представників цих націй.

Отже, вивчення етнонімів, закономірностей їх виникнення, розвитку та вживання тісно пов'язане з вивченням самих етносів. Самоназивання як вираження самосвідомості та називання іншими, стереотипізоване усвідомлення ззовні, становлять одну із найважливіших ознак певної етнічної єдності. Стійкість самого етносу в цілому як соціальної системи виступає умовою відносної стабільності відображення його в свідомості та самосвідомості. Етноніми відображають певні структури знання, що є суттєвими для оптимізації процесів міжкультурної комунікації. Етноніми, крім строго визначених етносів, зазвичай позначають наднаціональні, етнічно змішані адміністративно–політичні спільноти. У процесі номінації представники англомовного суспільства демонструють стереотипні уявлення стосовно національних характерів, поведінки представників інших народів, їхнього способу життя та діяльності, використовуючи відповідні етнономінації, які часто мають у семантиці іронічні або принизливі характеристики референта. Поява стереотипів щодо "чужих" народів зумовлюється такими особливостями сприймання, як виділення та протиставлення ознак, нетипових для співвітчизників. Етнічні стереотипи є відносними, оскільки вони не мають універсального характеру.

Джерела та література:

1. Святюк Ю.В. Лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний аспекти етнонімів у сучасній англійській мові // Слов'янський вісник/ Збірник наук.праць: Серія Філологічні науки. – Рівне, 2003. – №3. – С. 53–57.
2. Святюк Ю.В. Семантика та функціонування етнономінацій у сучасній англійській мові: Автореф.дис...канд.філол.наук: 10.02.04. – Донецьк, 2005. – 20 с.
3. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
4. Ковалёв Г.Ф. Этнонимия славянских языков. Номинация и словообразование. – Воронеж: Изд–во Воронежского ун–та, 1991. – 175 с.
5. Schwarz C. Chambers Concise Dictionary. – Edinburgh, 1999.
6. Ayto J. Oxford Dictionary of Modern Slang. – New York, 1996.
7. Швейцер А.Д. Некоторые аспекты языковой политики в США// Известия РАН: Серия литературы и языка. – 1996. – Т.55. – №2. – С. 11 – 18.
8. Сахно С.Л. „Свое – Чужое" в концептуальных структурах//Логический анализ языка. Культурные концепты. – М., 1991. – С. 95 – 101.
9. Сорокин Ю.А. Этнические формы культуры: сознание и модусы его вербальной репрезентации// Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации. – М., 1997. – С. 21 – 36.
10. Ажнюк Б.М. Мовна лояльність і американізація в українській діаспорі // Мови європейського ареалу: Розвиток і взаємодія. – К.: Довіра, 1995. – С. 179 – 188.
11. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
12. Ayto J. The Longman Register of New Words. – Harlow, Essex, 1989.
13. The Longman Register of New Words. – Longman: Русский язык, 1990.

Устинович Е.А.

МЕТОДИКА И МЕТОДОЛОГИЯ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В УСЛОВИЯХ БИЛИНГВИЗМА И ДИГЛОССИИ

Используемые в современной социолингвистике методы сбора и обработки информации обусловлены прежде всего спецификой стоящих перед социолингвистами задач. Так как данная наука является сравнительно молодой, процесс разработки единой методики исследований не вошел в завершающую стадию.

Целью данной статьи является систематизация методов сбора и обработки материала, используемых в социолингвист ике на данный момент.

Теоретическая ценность статьи видится в формулировке основных преимуществ и функциональных ограничений, связанных с использованием наиболее распространенных методологических приемов современной социолингвистики.

Возникнув на стыке социологии и лингвистики, социолингвистика широко использует методы обеих дисциплин. В начале 1980-х гг. В.А.Звегинцев, критикуя "методологическую всеядность" социолингвистики, высказывал мнение о том, что именно методология социолингвистики представляет собой "самое сла-